

Bir Sokak Monografisi: Fatih Karadeniz Caddesi (Yeni Hamam Caddesi)

Burcu ÖZTÜRK GENÇ^{1*}

Öz

Şehirler sürekli değişen ve biçimlenen, kendine özgü kimliği olan, canlı bir dokudur. Şehrin kimliği, somut ve soyut öğelerin varlığı ve bunların gelecek nesillere aktarımı ile korunabilmektedir. Bu öğelerin tarih içerisinde var olan değişiminin irdelenmesi ve yok olan öğelerin saptanması, şehir tarihi çalışmaları için önem taşımaktadır. Şehirlerin sosyo-kültürel, idari ve iktisadi olarak en küçük yapı taşı durumundaki mahalleler hem sosyal hem de fiziki bir bütünlüğe sahiptir. Halkın sosyal bütünleşmesinin en yoğun hissedildiği klasik dönem Osmanlı mahallelerinde cami, hamam, tekke, medrese, mektep gibi ahâlinin ihtiyaçlarına yönelik farklı fiziki öğeler yer almaktadır. Konstantinopolis'in fethinden sonra, şehrin Türk-Müslüman kimliğinin vurgulanması amacıyla kentin çeşitli bölgelerinin imarına başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in 1463'te inşaatını başlattığı Fatih Külliyesi, 1470'te bitmiştir. Külliyenin inşası ile birlikte semt, Müslüman bir kimlik kazanmıştır. Fatih'i örnek alan devlet erkânı, Fatih Külliyesi'nin Karadeniz Medreselerinden başlayarak Haliç'e doğru uzanan ve çalışmaya konu olan cadde boyunca, çeşitli dini ve sosyal yapılar inşa ettirmiştir. Bu bağlamda Fatih Karadeniz Caddesi, İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra oluşmuş bir cadde özelliği göstermektedir.

Bu çalışmada, 15. yüzyıldan itibaren Türk-Müslüman kimliğe sahip olan Karadeniz Caddesi'nin mevcut ve kaybolan taşınmaz kültür mirası, harita ve fotoğraf gibi görsel belgelerden tespit edilmektedir. Fatih bölgesinin ve onunla bağlantılı olarak da Karadeniz Caddesi'nin değişimini haritalar, fotoğraflar ve imar planları gibi somut birinci kaynak veriler ışığında çözümlenmek, çalışmanın temel amacıdır. Özellikle Karadeniz Caddesi'nin bulunduğu alan, çalışmanın odak noktasını teşkil etmektedir. Bölgenin *İstanbul Şehir Tarihi* içindeki yerini, mevcut olan ve kaybolan kültür varlıklarını saptayarak belgelemek, araştırmanın temel çalışma problemiğini oluşturmaktadır. Yapılan çalışma sonucunda 19. yüzyılda Karadeniz Caddesi'nde sekiz adet taşınmaz kültür varlığının mevcudiyeti görülmektedir. Ancak 1918 Fatih yangınından söz konusu eserlerin hepsinin etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapıların bir kısmı yangından büyük hasar görmüş, bir kısmı ise tamamen yanarak yok olmuştur. Tespit edilebilen sekiz adet kültür varlığından sadece Yarhisar Cami, Gelenbevi İdadisi ve Sinan Ağa Cami ihya edilmiştir. 20. yüzyılda Karadeniz Caddesi'nin taşınmaz kültür mirasının büyük bir kısmının yok olmasına müteakip, bölgenin kent dokusunu bozan yoğun beton yapılaşma görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fatih, Karadeniz Caddesi, Monografi, İstanbul Tarihi Haritaları, 1918 İstanbul Yangını

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Doktora Programı, Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye

* İlgili yazar/Corresponding author: burcuozturkgenc@gmail.com

A Street Monography: Fatih Karadeniz Street (Yeni Hamam Street)

Abstract

Cities are a living tissue that is constantly changing and shaped, with its own unique identity. The identity of the city can be preserved by the existence of tangible and intangible elements and their transfer to future generations. Examining the existing changes of these elements in history and determining the disappearing elements are important for city history studies. Neighborhoods, which are the smallest socio-cultural, administrative and economic building blocks of cities, have both social and physical integrity. In the Ottoman quarters of the classical period, where the social integration of the people was felt most intensely, there are different physical elements such as mosques, tombs, baths, dervish lodges, madrasahs and schools for the needs of the people. After the conquest of Constantinople, the construction of various parts of the city was started in order to emphasize the Turkish-Muslim identity of the city. Fatih Complex, which was started to be built by Fatih Sultan Mehmet in 1463, was finished in 1470. With the construction of the complex, the district gained a Muslim identity. Taking Fatih as an example, the state officials built various religious and social structures along the street, which is the subject of the study, starting from the Black Sea Madrasahs of the Fatih Complex and extending towards the Golden Horn. In this context, Fatih Karadeniz Street shows the characteristics of a street that was formed shortly after the conquest of Istanbul.

In this study, the existing and lost immovable cultural heritage of Karadeniz Street, which has a Turkish-Muslim identity since the 15th century, is determined from visual documents such as maps and photographs. In this context, the main purpose of the study is to analyze the change of the region and, in connection with it, the Black Sea Street, in the light of concrete primary source data such as maps, photographs and zoning plans. In particular, the area where Karadeniz Street is located constitutes the focus of the study, and documenting the place of the region in Istanbul City History by identifying the existing and lost cultural assets constitutes the main study problematic of the research. As a result of the study, it is seen that there were eight immovable cultural assets on Karadeniz Street in the 19th century. However, it is understood that all of these works were affected by the 1918 Fatih fire. Some of these structures were severely damaged by the fire, and some of them were completely destroyed by burning. Of these eight cultural assets, only Yarhisar Mosque, Gelenbevi High School and Sinan Ağa Mosque were restored. In the 20th century, following the disappearance of a large part of the immovable cultural heritage of Karadeniz Street, dense concrete construction is observed that disrupts the urban texture of the region.

Keywords: Fatih, Karadeniz Street, Monography, Istanbul Historical Maps, 1918 Istanbul Fire.

1. Giriş

Bir bölgenin sosyo-kültürel yapısını incelemek, o bölgenin tarihi birikimini irdelemek ile başlamaktadır. Bölgenin geçmiş dönemindeki yaşam algısının kavranması, mevcut dönemini anlamak için elzemdir. Bilhassa İstanbul gibi çok katmanlı kentlerin her bir bölgesi, farklı kültür çevreleri oluşturmaktadır. Bu kültür çevrelerinin anlaşılması ise her bir sokağın ayrı ayrı incelenmesi ile mümkündür. Çünkü her mahallenin bünyesinde

barındırdığı kültür varlıkları, aynı zamanda o bölgenin belleği niteliğindedir. Yaşayan canlı birer organizma olan şehirlerin fiziksel çevreleri ve şehri oluşturan her bir mahalle, kimlik değerleri ile toplumsal belleği temsil etmektedir. Tarihi birikimi olan bu sokaklar, caddeler ya da mahallelerin mevcut ya da kaybolan taşınmaz kültür varlıkları, semtin kültür çevresini ve buna bağlı olarak oluşan kent belleğinin anlaşılması için önemli yapı taşlarıdır. Bu bağlamda kent kimlikleri, içinde barındırdığı kültür varlıkları ile oluşmakta ve gelecek nesillere aktarılabilir. Toplumun aidiyet duygusu da bu kültür ortamında gelişebilmekte ve korunabilmektedir (Kiper, 2004, s. 14). Bu doğrultuda kent, kültür ve birey karşılıklı etkileşim sonucu bir yaşam döngüsü ve felsefesi ortaya koyabilmektedir. Ortaya çıkardığı bu kimlik ise fiziksel çevrede temsil imkânı bulmaktadır. Bu yüzdendir ki herhangi bir medeniyet yok olsa bile arkasında bıraktığı kültür varlıklarının izini sürerek onların yaşayış, inanış ve düşünüş biçimlerini anlamak mümkündür (Ülken, 1953, s. 13).

İstanbul şehir tarihi üzerine yürütülen arkeolojik çalışmalar, şehrin binyıllardır yaşam alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ancak İstanbul gibi çok katmanlı bir şehrin arkeolojik verilerine ulaşmak elzem olduğu kadar da meşakkatlidir. Ayrıca kadim şehir İstanbul'un suriçi olarak tanımlanan bölümü, şehrin çekirdeğini oluşturmaktadır. Tarihin her döneminde yerleşim alanı olan bu geniş coğrafya üzerinde, günümüzde de yoğun yapılaşma bulunmaktadır. Bu sebeple kentin her alanında arkeolojik kazı yapılarak İstanbul'un tarihine ışık tutmak, mümkün görülmemektedir. İstanbul arkeolojisinin baskın unsuru ve çalışmaları sıralanan nedenlerden dolayı Doğu Roma İmparatorluğu mirası üzerinde şekillenmektedir. Yapılan araştırmalar doğrultusunda bölgedeki bilinen en eski yerleşim alanı olan Bizantion M.Ö. 1. yüzyılda Roma topraklarına katılmış ve M.S. 4. yüzyılın ilk yarısında Doğu Roma İmparatoru Büyük Konstantinos tarafından ikinci başkent ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren şehir bir nevi kurucusu olan imparatorun ismine ithafen Konstantinopolis adıyla anılmaya başlanmıştır (Özyurt-Pilehvarian, 2018, s. 141). Konstantinos yeni başkentini farklı yapılarla genişletmiş ve bir Hristiyan kenti olarak yeniden tasarlamıştır. Bu tasarım sonunda şehre girişi sağlayan eski Via Egnati ile kesişen Mese ana caddesi oluşturulmuştur (Kuban, 1994, s. 404, Özyurt-Pilehvarian, 2018, s. 149, Büyükseçgin, 2021, s. 67). Konstantinos ölümünden önce, naaşının konulacağı mozoleyi inşa ettirmiştir. Ölümünden sonra ise oğlu I. Konstantinos tarafından mozolenin yanına bir kilise inşa edilmiştir. Havariyyun Kilisesi olarak bilinen bu yapı, zaman içerisinde Bizans İmparatorları için önemli bir ziyaret alanı haline gelmiştir. Günümüzde Fatih Külliyesinin olduğu alanda Havariyyun Kilisesi'nin olduğu bilinmektedir (Yalçın, 1994, s. 23; Özyurt-Pilehvarian, 2018, s. 155). Bu bağlamda Havariyyun Kilisesinin inşasıyla birlikte günümüzde Fatih semti olarak adlandırılan bölge, dini bir merkez haline gelmiştir. Her toplumun mekânsal pratiğinin o toplumun kentsel mekânını oluşturduğu (Lefebvre, 2014, s. 67) gerçeği ile Osmanlıların şehri fethinden sonra Fatih Külliyesinin (1463-1470) aynı bölgede inşa edilmesi, semti İslam'ın önemli dini merkezlerinden biri haline dönüştürmüştür (Kuban, 1994, s. 261).

Fatih, Konstantinopolis'i aldıktan hemen sonra, yeni kentin "kentsel olarak tanımlanan kendine özgü bir yaşam biçimi oluşturma" varsayımı (Wheatley, 2001, s. 228) ile kenti *İslam Şehri İstanbul'a* dönüştürmek için yoğun imar faaliyetlerini başlatmıştır. Konstantinopolis 1204'te Latinlerin işgaline ve büyük bir yağmaya uğramasından dolayı canlılığını ve görkemini kaybeden bir şehirdir. Bu tarihten sonra şehir Müslüman toprağı olana kadar da tekrar kapsamlı imar faaliyeti görmemiştir. Fatih, İstanbul'u tekrardan canlandırmak için şehri terk eden nüfusu geri çağırdığı gibi Anadolu ve Rumeli'den de İstanbul'a iskân politikası gütmüştür (Ayverdi, 1958, s. 5). Şehrin tekrardan imarı ve bir Müslüman şehri hüviyeti kazanması için devlet erkânının ileri gelenlerini de şehirde külliye yapmaya davet etmiş ve kendisi de Fatih külliyesinin (1463-1470) yapılması

için emir vermiştir (Unan, 1999, s. 87). Konstantinopolis'i fetheden İmparatorun adını taşıyan Fatih Külliyesi, Konstantinopolis'in kurucusu Konstantin'in mezarı ve Havariyyun Kilisesi'nin yer aldığı bölgede inşa edilerek, şehrin İslam toprağı olduğu vurgulanmıştır. Fatih bölgesine, şehrin kurulmasından itibaren kutsallık atfedilmişti ve Fatih Sultan Mehmet kendi adıyla kurduğu külliye ile bölgeye ilim, kültür ve inanç merkezi olma özelliği katmıştır. Fatih'i örnek alan devlet erkânı ise yüzyıllar içerisinde bölgede çok sayıda cami, tekke, medrese, hamam, kütüphane gibi vakıf eserleri yapılmasına vesile olmuştur (Ayverdi, 1958, s. 4-6; Eyice, 1995, s. 244). Bu bağlamda da Fatih bölgesinin kültür ve inanç merkezi olma kimliği, günümüze kadar aktarılmıştır.

Genelde İstanbul şehrinin özelde ise Fatih semtinin kent dokusu, yüzyıllar içerisinde katmanlaşarak değişime uğramış; ancak temel prensiplerini geleceğe taşıyabilmiştir. Kentsel dokular ve kentsel dokuları meydana getiren tüm bileşenler fiziksel, sosyal ve ekonomik koşullar altında meydana gelmekte ve yıllar içerisinde bu parametrelere bağlı olarak da değişmektedir. 15. yüzyılda başlayan ve 17. yüzyılda klasik bir hâl alan Osmanlı İstanbul'u, 20. yüzyıla kadar organik şehir dokusunu koruyabilmiştir. Ancak bu dönemden itibaren motorlu araçların hızla şehir hayatına dahil olması, yangın ve deprem gibi afetler ile savaş ve demografik yapıda oluşan değişim, şehrin dokusunda da farklılıklar yaratmıştır. Bilhassa İstanbul Tarihi Yarımadası'nın kent dokusuna, 19. yüzyıl boyunca artarda çıkan ve büyük yıkımlara neden olan yangınlar sebebiyle belirli bir yaklaşım çerçevesinde, bilinçli olarak müdahale edildiği bilinmektedir (Özyurt, 2007, s. 31-41; Yıldız, 2015, s. 503).

İstanbul sık sık yangın geçirmesine rağmen Tanzimat Dönemine (1839) kadar büyük ölçüde klasik Osmanlı mahalle ve sokak dokusunu koruyabilmiştir. Ancak yıkım etkileri gittikçe artan bu yangınlar için devletin önlemler alması zaruri hale gelmiştir. Bu sebeple 1848-1882 arasında çıkan altı adet Ebniye Nizamnamesi ile birlikte şehrin yerleşim dokusu, sokak genişlikleri ve yapı inşa teknikleri belirlenmiştir. Şehirde çıkan yangınlardan sonra yeni sokak dokusunu oluşturmak için de bu nizamnameler kullanılmıştır. Bu bağlamda zaman içerisinde doğal afetler ve şehirleşmenin etkisiyle klasik Osmanlı sokak ve mahalle dokusu değişmeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı (1839) ile başlayan şehirleşme anlayışındaki dönüşüm, Cumhuriyet ile birlikte çağdaşlaşma kavramıyla kabuk değiştirmiştir (Ulu ve Karakoç, 2004, s. 59). 1950'li yıllardan sonra ise İstanbul'un hızla göç alması, aşırı nüfus artışı, imar yönetmeliğindeki değişiklikler gibi nedenlerden dolayı şehrin tarihi semtleri özgün fiziksel görünümünden uzaklaşmıştır.

İstanbul'un fethi ile başlayan Osmanlı İstanbul'unun kent dokusu, organik bir özellik göstermektedir. Bu organik yapı, Roma ve Bizans'tan kalan ana güzergâhlar etrafında kurulan cami ya da mescit gibi ibadet mekanları merkezinde kendiliğinden gelişmiştir. Bu çalışmada kadim İstanbul'un 15. yüzyıl sonlarından itibaren Türk-Müslüman kimliğine sahip tarihi caddelerinden biri durumundaki Karadeniz (Yeni Hamam) Caddesi örneklem olarak seçilerek, caddenin fiziki doku değişiminin günümüze kadarki sürecinin saptanması amaçlanmaktadır. Karadeniz Caddesi, Fatih Külliyesi'nin inşasından sonra şekillenmeye başlayan bir cadde özelliği göstermektedir. Cadde üzerinde tespit edilebilen en eski tarihli kültür varlığı 1461'de inşa edilen Yarhisar Cami'dir. Caddenin kültür mirasına en son eklenen yapı ise 1910 tarihli Gelenbevi Mektebidir. Karadeniz Caddesi üzerinde mevcudiyeti saptanan sekiz adet yapı, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar farklı dönemlerde inşa edilmiş, eğitim ve dini yapılarıdır. Bu bağlamda cadde İstanbul'un fethinden kısa bir süre sonra oluşmaya başlayan, tarihi ve kültürel bellek açısından dikkat çekici bir güzergâhtır. Bu cadde üzerinde yer alan kültür varlıklarının ortak kaderi ise hepsinin 1918 Fatih yangınında büyük hasar görmüş olmasıdır. Bu yangından sonra Yarhisar Cami, Gelenbevi Mektebi ve Sinan Ağa Cami ihya edilmiş, diğer eserler ise yok

olmuştur. Karadeniz Caddesi İstanbul'un fethinden 1918 Fatih yangınına kadar bünyesinde barındırdığı medrese, tekke, mektep, kütüphane ve cami gibi kültür varlıkları ile Türk-Müslüman kimliğini taşımış bir bölge özelliği göstermekte olduğu anlaşılmaktadır. 21. yüzyıl harita ve fotoğraflarına bakıldığında ise 1918 yangını ile yok olan bu eserlerin parsellerinin betonarme binaların arasında, boşluk olarak sıkışıp kaldığı görülmektedir. Bu sebeple Karadeniz Caddesi'nin tarihsel belleğinin araştırılması amaçlanarak, parseller arasındaki geniş boşlukların mahiyeti açıklanmaktadır.

2. Fatih Karadeniz Caddesi (Yeni Hamam Caddesi)

Çalışma alanı olan Karadeniz Caddesi günümüzde Fatih ilçesine bağlı, kuzeyinde Yavuz Sultan Selim Mahallesi, güneyinde Cibali Mahallesi doğuda ise Zeyrek Mahallesi ayıran bir caddedir. Cadde, Fatih Külliyesinden başlayarak doğrusal bir hat oluşturmadan Haliç'e kadar inmektedir. Bölgenin eski ve yeni mahalle sınırları belirlendiğinde, mahalle, sokak ya da cadde isimlerini değiştirmenin araştırmacıları ne kadar zor ve karmaşık bir duruma soktuğu anlaşılmaktadır. Günümüzde farklı yerleşim birimlerine bölünen semtin tarihi kaynaklarda *Cibali Semti* adıyla tek bir bölge olduğu görülmektedir. Karadeniz Caddesi'nin ilişkili olduğu mahallelerin eski ismi Müftü Ali, Küçük Mustafa Paşa, Haydar ve Sinan Ağa iken günümüzde Yavuz Sultan Selim, Cibali ve Zeyrek Mahalleleridir (Harita 1).

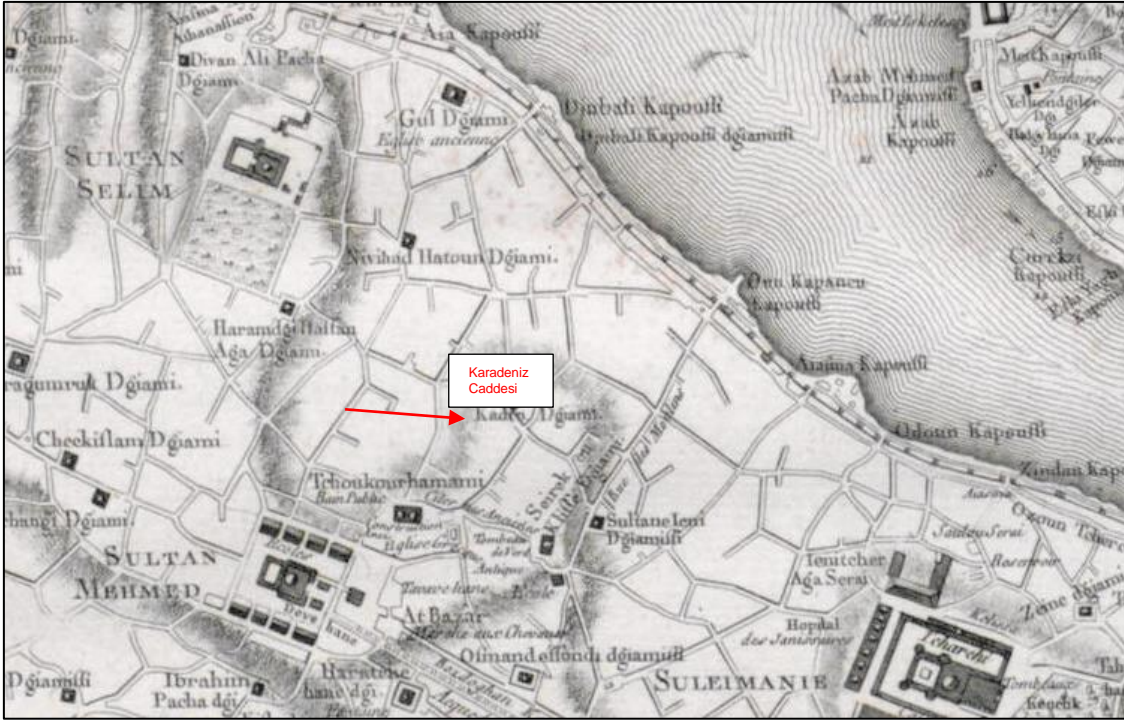

Harita 1. Cibali bölgesinin eski ve yeni mahalle isimlerini gösteren haritadır. Eski mahalle sınırları kırmızı yeni mahalle sınırları ise gri ile gösterilmiştir (URL-1)

İstanbul deprem ve yangın ile sürekli sınıanmış bir coğrafyadır. Bu yangınlardan biri de 6 Temmuz 1756'da Cibali bölgesinde çıkan ve kısa sürede Unkapanı, Zeyrek, Vefa, Şehzadebaşı, Fatih, Saraçhane, Aksaray, Laleli, Cerrahpaşa, Atik Ali, Yenikapı ve Nişancı olmak üzere şehrin neredeyse üçte birine yayılan büyük Cibali yangınıdır. Bölgelerde yer alan binlerce yapı, bu yangından etkilenmiş ve harap olmuştur (Köse, 2019, s. 193). Yangın Fatih Cami'nin minarelerine kadar sıçramış ve buradan da caminin Karadeniz Medreselerine doğru ilerlemiştir. Kayıtlarda Fatih Cami'nin Boyacı Kapısı yakınlarında bulunan Abdürrahim Efendi Medresesi'nin yandığı belirtilmektedir (Köse,

2019, s. 205). Bu bilgiler doğrultusunda 1756 yangınında Karadeniz Caddesi'nin Fatih Külliyesi tarafında yer alan medreselerin de zarar görmüş olması ihtimal dahilinde olup, 17. yüzyıl eseri olan Tüti Abdüllatif Medresesi ile 1494'te inşa edilen Âbid Çelebi Tekkesi'nin bu yangından etkilenmiş olması muhtemeldir.

Karadeniz Caddesi'nin kent dokusunun uğradığı değişimi saptamayı amaçlayan bu çalışmada tarihi haritalar önemli veri kaynakları olarak ele alınmaktadır. İstanbul şehrinin bilimsel metotlar ile çizilen ilk haritası 1786'da askeri müstahkem yerler ve yollar mühendisi, topoğraf ve haritacı olan François Kauffer tarafından çizilmiştir. 1/17.280 ölçekli Kauffer Haritası'nda Tarihi Yarımada, Galata ve Üsküdar yer almaktadır (Harita 2).

Harita 2. Kauffer Haritası'ndan detay, Fatih Külliyesi ve Karadeniz Caddesi (Plan de la ville de Constantinople et des ses faubourgs tant en Europe qu'en Asie levé géométriquement en 1776 par Fr. Kauffer verifié et augmenté en 1786 (Saltresearch APLKA01 Nolu Plan).

Kauffer haritasında sivil yapılar görülmektedir. Ancak ulaşım yolları olan kara ve deniz yolları, iskele ve limanlar, surlar ve sur kapıları, önemli cami, mescit, türbe, kilise gibi dini yapılar; hamam, çeşme, ayazmalar, saraylar ve bahçeler gösterilmektedir. Fatih Külliyesi'nin Haliç tarafı boyunca uzanan Karadeniz Caddesi'nin engebeli bir araziye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Cadde üzerinde yer alan cami, medrese ve tekkeler haritada işlenmemiştir. Ancak caddeye açılan çıkmaz sokaklardan oluşan organik yapıyı anlaşılmaktadır.

Kauffer ve Joseph de Hammer 1836'da Paris'te bir İstanbul planı yayınlamışlardır. Bu harita İstanbul ve banliyölerinin planı, şehrin semtleri ve 1786'dan 1831'e kadar meydana gelen değişiklikleri yansıtmaktadır. Hellert tarafından 1843 yılında çizilen İstanbul haritası ise Hammer'ın planının tekrardan ele alınmasıyla oluşturulmuş olup, İstanbul'daki değişiklikleri yansıtmaması bakımından önem teşkil etmektedir. Her iki haritanın da Kauffer'in 1786 yılındaki haritası ile kıyaslandığında Karadeniz Caddesi hattının değişime uğramadığı görülmektedir (Harita 3). Kauffer haritasına göre yapı stoğu bakımından daha detaylı olan Hellert haritasında ana camiler dışında mahalle

camileri ve mescitleri ile bostanlar numaralandırılarak gösterilmiştir. Ancak yine de Karadeniz Caddesi boyunca uzanan ve 1843'te mevcut olan yapılar haritaya işlenmemiştir.

Harita 3. Hammer haritası 1836 ve Hellert haritasından 1843 detay (Saltresearch APLHM01 Nolu ve APLHM02 Nolu Plan).

Harita 4. Von Moltke tarafından hazırlanmış 1842 tarihli İstanbul Haritası (URL-2).

Von Moltke'nin çizmiş olduğu 1842 tarihli harita, ölçü alınmadan noktalar arası mesafeler birbirine orantılanarak hazırlanmıştır (Harita 4). Bu açıdan Moltke'nin yapmış olduğu çalışma İstanbul'un mevcut durumunu göstermesinin ötesinde şehrin ilk planlanma etkinliğine katkı sağlamaktadır. Buna rağmen Moltke haritası bir imar planı değil de kendisinden sonra hazırlanan nizamname ve imar planlarının öncüsü niteliindedir. Moltke planı şehrin mevcut halini yansıtmadığından dolayı Hammer ve Hellert'in haritaları ile kıyaslandığında Karadeniz Caddesi, çıkmaz sokakların bulunmadığı daha geniş açıklıklı olarak gösterilmiştir.

1848'de Mühendishane-i Berri Hümayun öğrencileri tarafından İstanbul'un bir haritası çizilmiştir (Harita 5). Bu haritada sivil yapılara yer verilmemiş, önemli cami ve meydanlar ile bostanlar işaretlenmiştir. Haritada caddenin organik dokusu görülmektedir. Karadeniz Caddesi çıkmaz sokaklarıyla birlikte Hammer ve Hellert haritası ile uyum içerisindedir. Mühendishane-i Berri Hümayun haritasında Karadeniz Caddesi ve etrafındaki yapılar

numaralandırılarak işaretlenmiş ve listesi verilmiştir. Buna göre; 6 (٦): Hacı İlyas Cami; 89 (٨٩): Hacı Ferhad Cami; 90 (٩٠): Sinan Ağa Cami; 91 (٩١): Yarhisar Müslihiddin Cami haritaya işlenmiş yapılardır.

Harita 5. Muhendishâne-i Berri Hûmayun Haritası (1848) (Salt Research Arşivi APLMUHIST001)

İstanbul'da sık sık çıkan yangınlardan en büyüklerinden biri olarak kayda geçen 1856 Cibali yangınında Karadeniz Caddesi boyunca da birçok yapının yandığı veya zarar gördüğü bilinmektedir (Taşkın, 1994, 428; Köse, 2019, s. 295). C. Stolpe'nin 1866 tarihli haritası çok detaylı olmayıp, sivil yapılar işlenmemiştir (Harita 6). Ancak Cibali yangınından sonra Karadeniz Caddesi'nin durumunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Stolpe'nin haritasında Haliç yamacındaki Karadeniz Caddesi ve etrafının eğimi görülmektedir. Karadeniz Caddesine açılan ve daha önceki haritalarda mevcut olan çıkmaz sokakların yangının da etkisiyle mevcut olmadığı saptanmaktadır. Bu harita üzerinde Yarhisar Muslihiddin Cami, Firuz Efendi Medresesi, Sinan Ağa Cami işaretlenmiştir. Günümüzde mevcut olan Gelenbevi okulunun haritanın çizildiği dönemde bostan halindeki alanı görülmektedir.

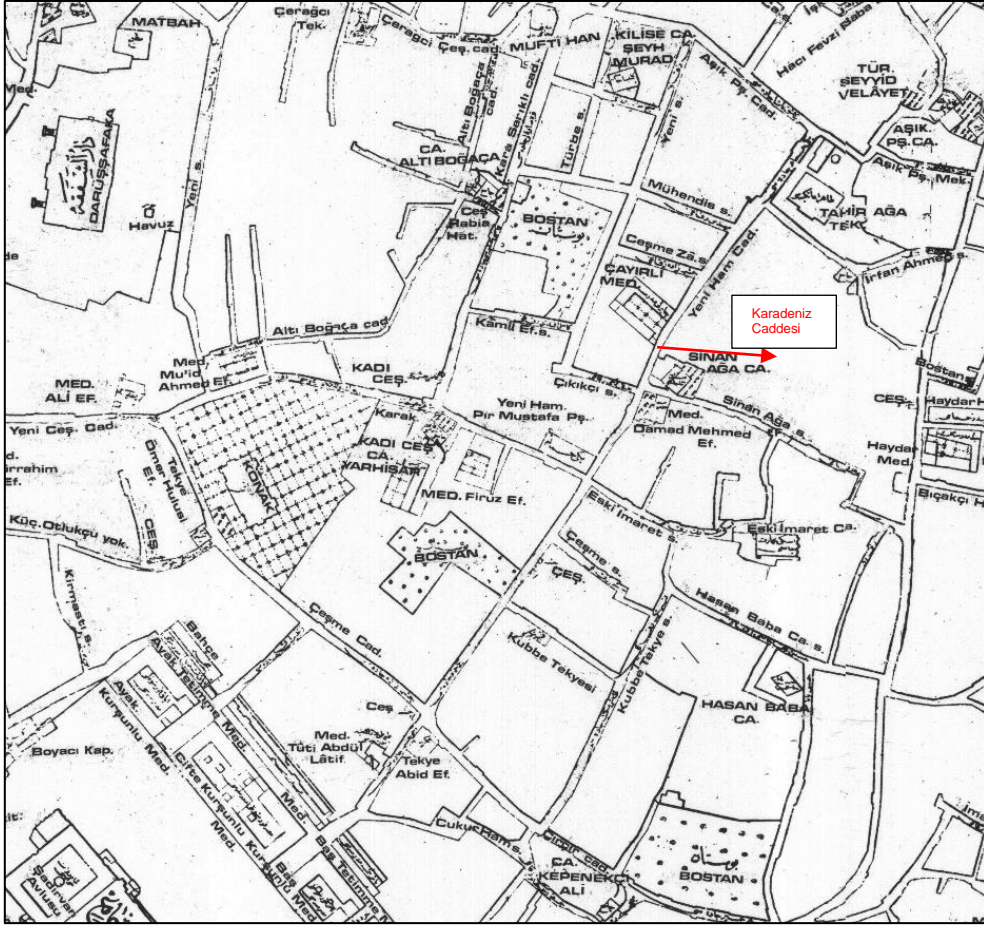

Harita 6. C. Stolpe, 1866 haritasından detay (Plan de Constantinople avec ses faubourgs, le port et une partie du Bosphore. Echelle: 1:13000 - İstanbul ve civarını, liman ve Boğaz'ın bir bölümünü gösteren harita (Salt Research Arşivi FFT811013).

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından "19. Asırda İstanbul Haritası" adıyla yayınlanan eser, 1875-1892 arasındaki İstanbul'u göstermektedir (Harita 7). Bu haritada sokak, cadde, meydan isimleri belirtilmiştir. İstanbul şehri bölümlere ayrılarak çizilmiştir. Her bölgede yer alan cami, medrese, tekke, hamam, han, çeşme gibi kültür varlıkları olan yapılar isimleriyle kaydedilmiştir. Bu haritada sivil mimarlık örneklerinden konaklar ise sahiplerinin adıyla işlenmiş ya da konak olarak belirtilmiş, büyük bostanlar noktalar halinde gösterilmiştir. Çalışma alanının 1800'lü yıllarının son çeyreğini belgelemesi bakımından Ayverdi haritası önem teşkil etmektedir (Ayverdi, 1958, s. 5).

Ayverdi haritasıyla birlikte dönemin teknolojisinin de artmasıyla daha detaylı haritalar çizildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde itibaren çizilen haritalarda genelde yer adlarının belirtildiği görülmektedir. Mahalle ölçeğinde çizilen bu haritalar bir bölgenin kent dokusunu anlamak ve detaylandırabilmek açısından önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda Ayverdi haritalarından itibaren Karadeniz Caddesi ve etrafındaki sokakların yer adlarının değişip değişmediği belirlenmiştir. Ayverdi haritasında "Yeni Hamam Caddesi" olarak işlenen alan, günümüzde "Karadeniz Caddesi" ve "Yasarizade Caddesi" olarak ikiye bölünmüş durumdadır. Bu bağlamda günümüzde Karadeniz Caddesi olarak isimlendirilen alanın, 19. yüzyılda "Yeni Hamam Caddesi" ismiyle kayıtlı olduğu görülmektedir. "Yeni Hamam Caddesi" adının ise Gelenbevi Okulunun karşı köşesinde yer alan ve günümüzde mevcut olmayan "Piri Mustafa Paşa Hamamı" da denilen "Yeni Hamam'dan" geldiği bilinmektedir. Çalışma alanının günümüzdeki adı olan "Karadeniz Caddesi" ismini ise Fatih Külliyesi'nin kuzey yönündeki Karadeniz medreselerinden almaktadır. Ayverdi haritasında "Çeşme Caddesi" olarak belirtilen sokak günümüzde "Hattat İzzet Sokağı" adı ile kayıtlıdır. "Eski İmaret Sokağı" olarak belirtilen alan ise günümüzde "Şebnem Sokağı" olarak isimlendirilmiştir. Ayverdi haritasında Yeni Hamam Caddesi'nin ikiye böldüğü Sinan Ağa Cami'nin önünden geçen sokak "Sinan Ağa Sokak" ve sokağın devamı ise "Çıkrıkçı Sokak" olarak belirtilmiştir. Günümüzde "Sinan Ağa Sokak" "Sinan Cami Sokağı"; "Çıkrıkçı Sokağı'nın" ise "Hanedan Sokağı" ismini aldığı tespit edilmektedir. Karadeniz Caddesi ve etrafında bu cadde ile ilişkili yapı adalarının 19. yüzyılda da çıkmaz sokaklardan oluşan organik bir doku oluşturduğu görülmektedir.

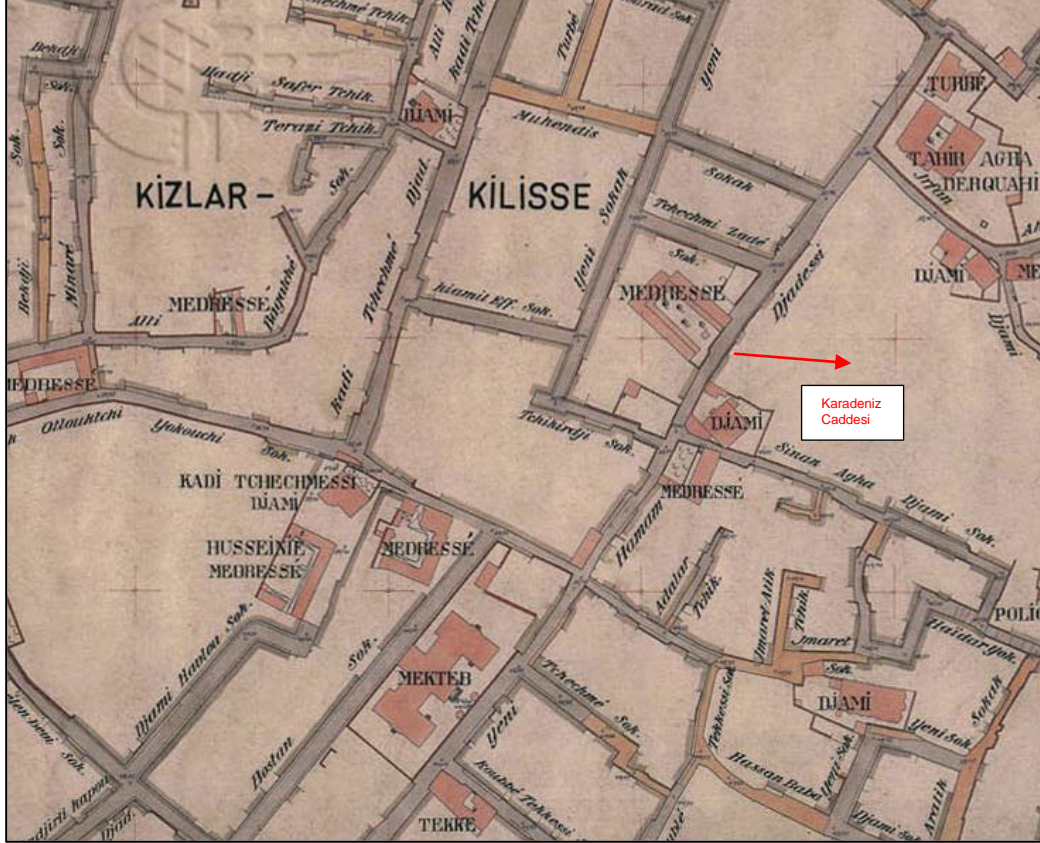
Karadeniz Caddesi'nin özelinde olduğu gibi İstanbul'un neredeyse tüm tarihi bölgelerinde sıklıkla mahalle, cadde ya da sokak isimlerinin değiştirildiği bilinmektedir. Yer adları toplumun tarihi, kültürel ve dini özelliklerini yansıtan önemli bir unsurdur. Yer adlarında oluşan değişimler bölgedeki değişimi de yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca Fatih ve çevresinde fetihden hemen sonra oluşturulan mahalleler, İstanbul'un fethinde rolü olan kişiler ya da cami, mescit, hamam gibi vakıf eserleri inşa ettirerek İstanbul'un İslam şehrine dönüşmesinde öncü olan kişilerin isimlerini almıştır. Bu mahallelerin büyük çoğunluğunun kurucu unsurunun adıyla anıldığı 1922'de yapılan mahalle listesinden anlaşılmaktadır. 1934'te belediye sistemine geçilmesiyle beraber İstanbul'un mahalle isimlerinin yavaş yavaş değiştiği görülmektedir. Bu değişim mahalle adlarının simgelediği tarihi veri olma özelliğine zarar verdiği gibi tarihsel hafızayı da unutturmaktadır. Ayrıca yer adlarında oluşan bu değişiklikler haritalar üzerinde çalışan araştırmacılara zorluk çıkardığı ve kaybolmuş kültür varlıklarının yerlerinin tespitini de güçleştirdiği yadsınamaz bir gerçektir.

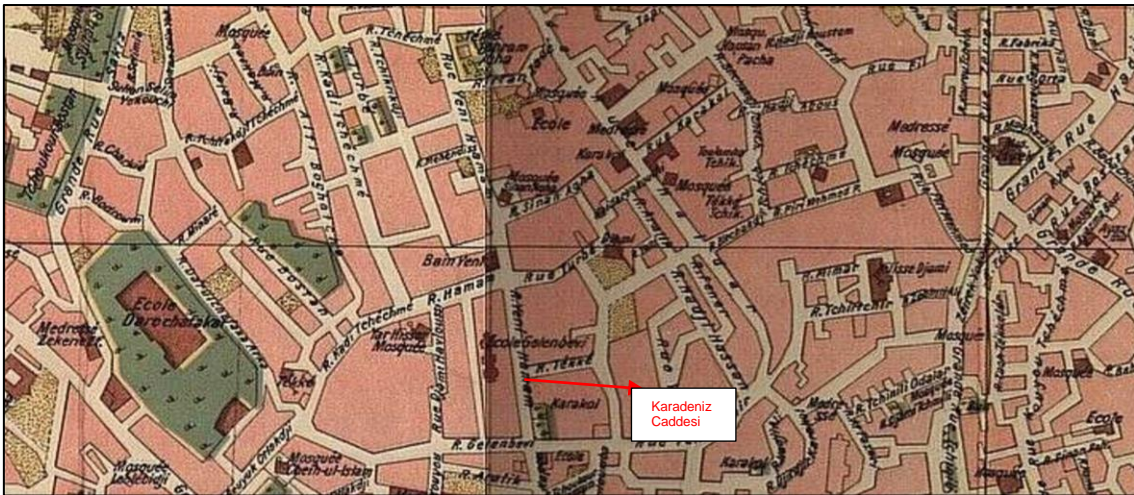
Harita 7. Karadeniz Caddesi (Yeni Hamama Caddesi)'nin 1800'lü yılların son çeyreğini gösteren Ayverdi Haritası (Ayverdi, 1958: C5).

İstanbul Şehremaneti tarafından çizdirilen Alman Mavileri adı ile anılan haritalar, şehrin 1913-14 tarihindeki durumunu belgelemektedir (Harita 8). Bu haritalarda yer ve yapı adları Türkçe'nin Fransızca tercümesi ile yazılmıştır. Yapıların sokak cephesindeki dış kontürleri çizilmiş olup medrese, tekke, hamam, mektep ve cami gibi yapıların plan kontürleri belirtilmiştir. Ancak yapıların kat adeti, inşa malzemesi, ada numarası gibi detay bilgiler yer almamaktadır. Alman Mavileri haritasındaki sokak ve cadde adları, Ayverdi haritası ile paralellik göstermektedir. Bu haritalar Ayverdi haritası ile kıyaslandığında 1913/14'te çıkmaz sokak sayısının azaldığı görülmektedir. 1882 Ebniye Nizamnamesinin genel ilkelerinin bu tarihte bölgede uygulanmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bölgenin 1882 nizamnamesi esaslarına paralel olarak şekillenmesinde 1894 İstanbul depremi ve 1908 Çırçır yangınının etkisi muhakkaktır. Diğer haritalara göre daha detaylı olan Alman Mavilerinde Gelenbevi Okulu'nun inşa edildiği görülmektedir. Okulun arka tarafı daha önceki haritalarda bostan iken, bu dönemde "Bostan Sokak" ve "Cami Sokak" adında yeni sokakların oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de mevcut olan Kadı Çeşmesi Yarhisar Cami, Firuz Efendi Medresesi, Hüseyinie Medresesi detaylı olarak haritada çizilmiştir. Gelenbevi Okulunun yan parselinde yer alan ve daha önceki haritalarda görülen Yeni Hamam Piri Mustafa Paşa Hamamı'nın yok olduğu ve yerine başka bir yapının mevcudiyeti saptanmaktadır. Ancak hem 1918 Nedjib Bey haritasında hem de 1937 tarihli hava fotoğrafını incelediğimizde Piri Mustafa Paşa Hamamının bazı bölümlerinin harap olmasına rağmen yerinde durduğu görülmektedir. Ayrıca parselde Alman Mavileri haritasında gözüken yapıya benzer bir yapı bulunmamaktadır. Bu bağlamda Alman Mavileri haritasında hata olduğu tespit edilmiştir. Karadeniz Caddesi'nin adının bu dönemde de "Yeni Hamam Caddesi" olarak anıldığı

görülmektedir. Cadde üzerinde yer alan Çayırılı Medresesi detaylı olarak gösterildiği gibi günümüzde mevcut olan ancak daha önceki haritalara işlenmeyen Çayırılı Kütüphanesi (Mualimhanesi) de haritadan tespit edilmektedir. Çayırılı Medresesinin karşı parselindeki Sinan Ağa Cami ve onun yanında günümüzde mevcut olmayan Damat Mehmet Ağa Medresesi detaylı ölçüleriyle haritada gösterilmektedir. Caddenin sonunda yer alan Tahir Ağa Tekkesi ve Türbesi de haritada işlenmiştir.

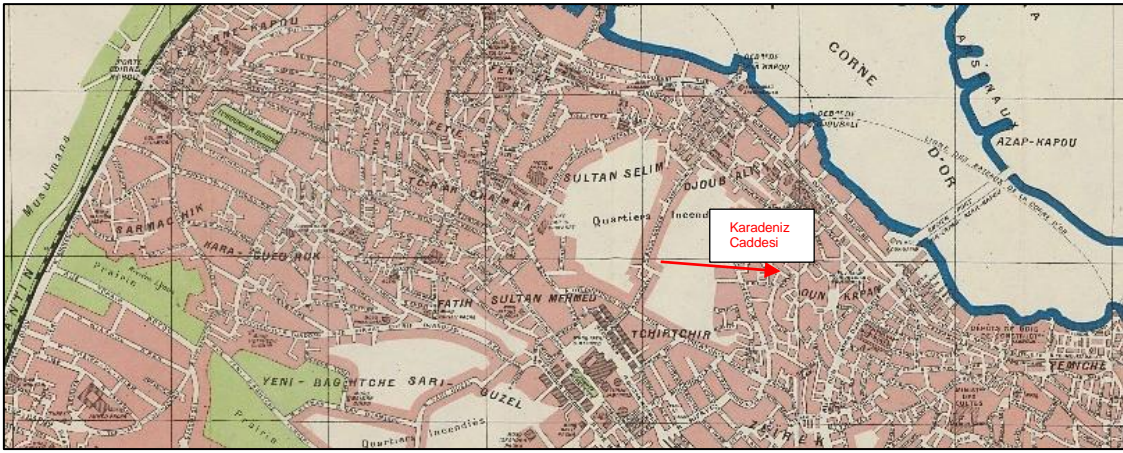
Harita 8. Alman Mavileri Haritası'nda Karadeniz (Yeni Hamam) Caddesi (Alman Mavileri Haritası K9).

Harita 9. Nedjib Bey Haritası Detay Karadeniz Caddesi (Yeni Hamam Caddesi), 1918 (Salt Research Guide de Stamboul. I. Feuille. Stamboul, APLNEDFR01).

İstanbul topografya bölümünün mühendisi Nedjib Bey tarafından 1918'de hazırlanan İstanbul Rehberi'nde yer alan harita, yapı stoğu bakımından detaylı değildir (Harita 9). Ancak İstanbul'un parselizasyonunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Karadeniz Caddesi boyunca çıkmaz sokakların tamamen kaldırıldığı haritadan anlaşılmaktadır. Yapı stoğu bakımından harita çok detaylı olmadığından dolayı, kaybolan yapıları tespit etmek mümkün görülmemektedir. Ancak Gelenbevi Okulunun karşı parselinde daha önce Kubbe Tekkesi'nin bulunduğu parselde bir karakolun yapıldığı tespit edilebilmektedir.

1922 İstanbul rehberinde yer alan haritada Karadeniz Caddesinin bulunduğu alan çizilmemiştir (Harita 10). Bunun sebebi ise 1918 büyük Fatih yangınıdır (Sakaoğlu, 1994, s. 438). Karadeniz Caddesi'nin Fatih döneminden itibaren başlayan mimari ve kültürel mirasının günümüze ulaşamamasının en büyük nedeni de 1918 Fatih yangınında birçoğunun yanması ve bir daha ihya edilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Harita 10. Yeni İstanbul Planı, 1922 (Salt Research, Yeni İstanbul Planı - New Plan of the İstanbul 1922 APLRAIST01).

3. Karadeniz Caddesi'nde Yer Alan Kültür Varlıkları ve Yok Olanlarının Saptanması

Ayverdi haritası Fatih Külliyesi'nden Haliç'e doğru olan topografya kültür varlıkları bağlamında incelendiğinde belirlenen yapılar şunlardır: Fatih Külliyesi başlangıç noktası alındığında Karadeniz Caddesinin sol tarafında kalan eserler Tuti Abdüllatif Medresesi, Çeşme (İsimsiz), Bostan (Gelenbavi Sultani Mektebi'nin arazisi), Firuz Efendi Medresesi, Kadı Çeşmesi Yarhisar Cami, Yeni Hamam Piri Mustafa Paşa, Çayırılı Medresesi; Fatih Külliyesi başlangıç noktası alındığında Karadeniz Caddesinin sağ tarafında kalan eserler Âbid Çelebi Tekkesi, Kubbe Tekkesi, Çeşme (İsimsiz), Damad Mehmed Efendi Medresesi, Sinan Ağa Cami, Tahir Ağa Tekkesidir. Listedene de anlaşıldığı üzere bir caddede dört adet medrese yer almaktadır. Bu medreseler birbirlerine çok yakın olduğu gibi Fatih Külliyesi medreselerinin de hemen devamıdır. Bir bölgede toplanmış çok sayıda medresenin varlığının Osmanlı ilim dünyası için geçerli sebepleri vardır. Bir talebe sadece hücresinin olduğu medresede ilim görmez, ilminden faydalanmak istediği diğer medreselerdeki hocaların da derslerine katılabilmektedir. Bu sebeple ulaşımın çok kolay olmadığı Osmanlı dünyasında ilim mekanları birbirine yakın inşa edilmiştir.

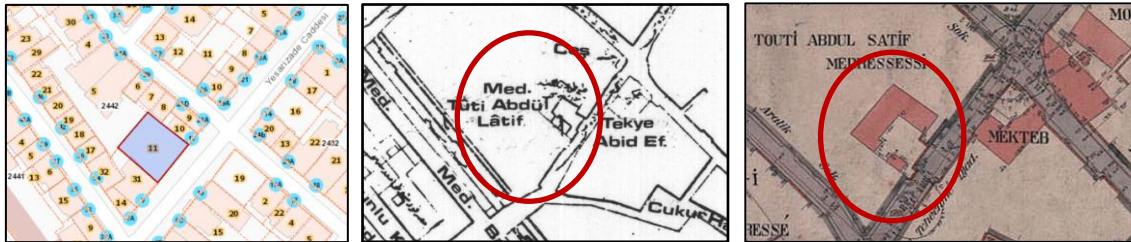
Ayverdi haritası bölgenin 19. yüzyıldaki son halini belgelediği için yapı bazı detaylandırılacak olan çalışmanın altlığı olarak kabul edilmiştir. Karadeniz Caddesi boyunca uzanan eğitim yapıları ile camiler, Fatih Külliyesi başlangıç noktası kabul

edilerek önce sol taraftaki daha sonra ise sağ taraftakiler sırasıyla haritalar ve fotoğraflarla değerlendirilecektir.

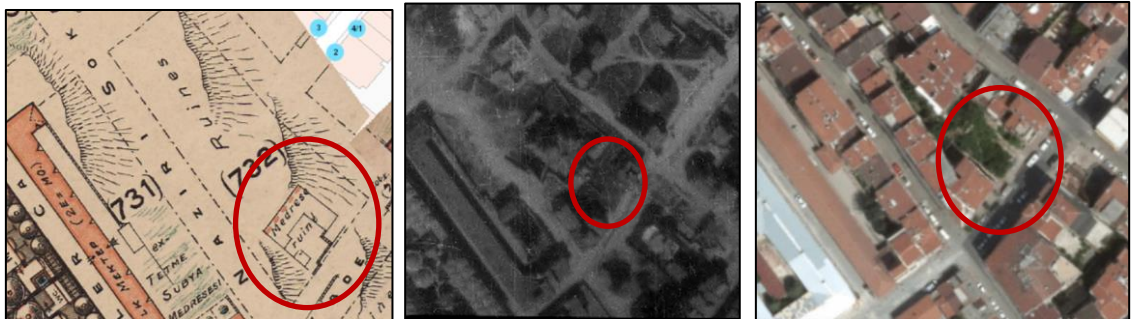
3.1. Tuti Abdülatif Medresesi

Medresenin bânisi sesinin güzelliğinden dolayı “Tûti” lakabıyla tanınan Hoca-zâde Abdüllâtif Efendi'dir. Hammer (XVIII, 122/175) yapıyı 1081 (1670)'de yapılmış olarak göstermektedir. Ayvansarayi'ye göre ise bu Abdülatif Efendi'nin öldüğü yıldır (Kütükoğlu, 1977, s. 382). 1792 tahririnde medrese işler durumdadır ve “yekûnda Hücerât Adet 5, Neferen Adet 5” olmak üzere toplam 10 odalıdır (Aktaş, 1986, s. 34). 1844 ve 1869 yılındaki sayımda medresenin hâlâ kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Medresede 1844'te 5 kişi, 1869'da ise 9 kişi kayıtlıdır (Kütükoğlu, 1977, s. 287; Bolat ve Kılıç, 2017, s. 53). Ayverdi ve Alman Mavileri haritasında medrese görülmektedir. Alman Mavileri haritasında “L” planlı olduğu anlaşılan medrese, ölçüleriyle çizilmiştir (Harita 11). Pervititch haritasında medrese kalıntı olarak işlenmiş olmakla beraber, planı çizilmiştir. Medrese muhtemelen 1918 yangınında yanmıştır (Harita 12).

Medresenin hazîresinde 23 Haziran 1849'da vefat eden ünlü Osmanlı hattatlarından Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin kabrinin yer almakta olduğu bilinmektedir. Medresenin hazîresi 1925 senesinde, Karadeniz Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yola katılmıştır. Hazîrede yer alan mezar şahideleri ise Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne kaldırılmıştır. Ancak hazîrede gömülü olan üstatların kemik bakiyeleri Karadeniz Caddesi'nin Fatih Külliyesine doğru devamı olan günümüzdeki adıyla “Yesârîzâde Caddesi” altında kalmıştır (Derman, 2020, s. 307). 1942 ve 2023 hava fotoğraflarında medresenin yapı adası, boş olarak gözükmetedir (Fotoğraf 1).

Harita 11. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Ayverdi Haritası ve Alman Mavileri Haritası'nda Tuti Abdülatif Medresesi.

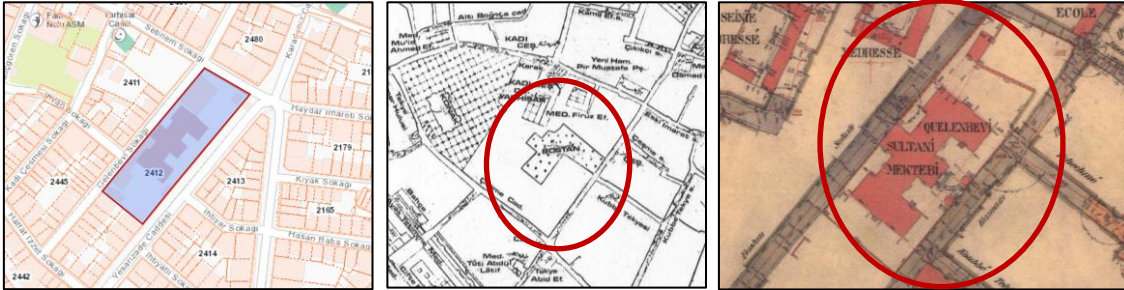

Harita 12. Pervititch Haritası. Fotoğraf 1 1942 Hava Fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü), 2023 Hava Fotoğrafı (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi) Tuti Abdülatif Medresesi arazisi.

3.2. Gelenbevi Sultani Mektebi

Gelenbevi Sultani Mektebi Fatih Külliyesi'nin kuzeyinde, Karadeniz Caddesi'nin Haliç'e doğru sol tarafında yer almaktadır. Ayverdi haritasında (1875-1892) -gösterdiği dönem nedeniyle daha mektep inşa edilmediği için- yapının arazisinde büyük bir bostanın yer aldığı görülmektedir. Gelenbevi Okulu ilk olarak, inşaatından hemen sonra çizilen Alman Mavileri haritasında tespit edilmektedir. Cadde adı Alman Mavileri haritasında, "Bostan Sokak" olarak geçmektedir. Daha sonraki bir dönemde Gelenbevi okuluna ithafen "Gelenbevi Sokak" adını almıştır (Harita 13). Okulun "Gelenbevi" adı ise 1730'da Aydın'ın Gelenbevi kasabasında doğduğu için bu lâkapla anılan, 18. yüzyılda yetişmiş Osmanlı-Türk tarihinin en ünlü matematikçilerinden biri olan İsmail Efendi'den gelmektedir. Gelenbevi İsmail Efendi Kasımpaşa'daki Bahriye Okulu'nda, topların hedefi tam bulabilmesi için yaptığı çalışmalarda başarıları nedeniyle, Sultan III. Selim'in takdirlerini kazanmıştır (Sakaoğlu, 1994a, s. 390; Hürel, 2018, s. 81).

Maârif Vekalet-i Âliye mimarı M. Narlı ve George Couloutro tarafında 1910'da inşa edilen okulun cadde dokusuna etkisi hava fotoğraflarından takip edilebilmektedir (Fotoğraf 2). İki katlı, yedi sınıflı, kağır bir yapı olan ilk Gelenbevi İdadi binasına oluşan ihtiyaçlardan dolayı ahşap bir katın daha eklendiği ve 11 sınıflık hale getirildiği bilinmektedir. 1918 senesinde çıkan büyük Fatih yangınında harap olan okul binasının, sadece temel duvarları kalmıştır. 1924 senesinde iki katlı olarak yapı tekrardan inşa ettirilmiştir. 2015 senesindeki tadilatla ise günümüzdeki ahşap üst katı eklenmiştir. Yapının bahçesinde yer alan dört katlı ek betonarme bina ise 1996-1997'de inşa ettirilmiştir (Yurdaban, Koçak vd., 2017, s. 105). Dört dönümlük arazi üzerine inşa edilen okulun bahçesinde iki adet su kuyusu yer almaktaydı. İlk su kuyusunun ne zaman kapatıldığı bilinmemektedir. Ancak ikinci su kuyusu 2013 yılında yapının bahçesinde inşa edilen spor salonunun altında kalmıştır (Gündüz, 2019, s. 2017).

Harita 13. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Ayverdi Haritası ve Alman Mavileri Haritası'nda Gelenbevi Sultani Lisesi.

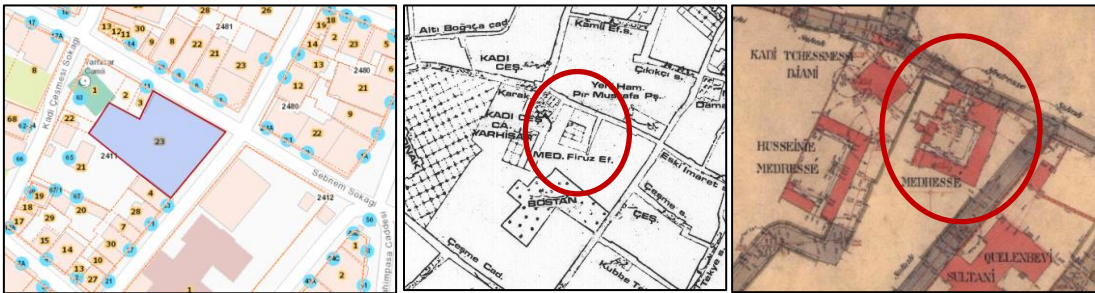

Fotoğraf 2. 1942 ve 1950 Hava Fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü), 2023 Hava Fotoğrafı (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi).

3.3. Mu'id Ahmed / Firuz Efendi Medresesi

Medresenin banisi Sultan İbrahim (1640-1648) dönemi şeyhülislâmlarından Mu'id Ahmed Efendi'dir. Mü'id Efendi Ocak 1646-Haziran 1647 arasında şeyhülislamlık yapmıştır. Medresenin tamamlanması ise Ağustos 1647'dir. Medrese, bânisinin ölümünden birkaç ay sonra tamamlanmıştır. Evliya Çelebi medreseyi "Said Ahmed Efendi" ismi ile kaydetmiştir. Çelebi medreseyi "sanatlı, yeni, süslü bir medrese" olarak tanımlamaktadır. Ayverdi haritasında "Firuz Efendi Medresesi" olarak belirtilen yapı Alman Mavileri haritasında isim vermeden "medrese" olarak işlenmiştir. Kütükoğlu (1977: 362) ise medresenin adının Mu'id Ahmed Efendi olduğunu ve 1869'da işler durumda bulunduğunu beyan etmektedir. 1914 senesinde de işler durumda olan medresenin 10 hücreli olup, suyu bulunan bir şadırvanı, çamaşırhanesi, gusülhanesi ve abdesthanesinin mevcut olduğu belirtilmektedir. Kütükoğlu (1977:362) 1977'de medresenin sadece dershanesinin kaldığını içinde de bir ailenin yaşadığını söylemektedir. (Ahunbay, 1994, s. 496). Yapı günümüzde mevcut değildir.

Ayverdi ve Alman Mavileri haritası medresenin planı hakkında fikir vermektedir (Harita 14). Yapı bir iç avluyu üç yönde saran kütle özelliği göstermektedir. Kuzey yöndeki kütleler diğerlerine göre daha kalındır. Şebnem Sokağına cephe veren bu iki kütle arasından medreseye giriş sağlandığı anlaşılmaktadır. 1937 tarihli hava fotoğrafında kuzeybatı köşede üzeri kubbe ile örtülü hücre birimi ile kuzeydoğu köşede dikdörtgen planlı ve Şebnem Sokak cephesinde dört pencere açıklıklı bir kütle varlığı görülmektedir. 1937 fotoğrafında kuzeydoğudaki kütlelerin örtü sisteminin mevcut olmamasından dolayı içerisinde bir mezarın var olduğu tespit edilebilmektedir (Fotoğraf 3). Hadikatü'l-Cevâmi'de medresenin banisi Ahmed Efendi'nin dershanede gömülü olduğu yazmaktadır. İ. H. Danişmend ise mezarın dershanenin yanında olduğunu ifade etmektedir (aktaran Ahunbay,1994, s. 496). 1937 tarihli hava fotoğrafının incelenmesi sonucu kuzeydoğu köşedeki kütlelerin içinde bir adet mezar bulunan, türbe binası olduğu düşünülmektedir.

Harita 14. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Ayverdi Haritası ve Alman Mavileri Haritası'nda Mu'id Ahmed Efendi Medresesi

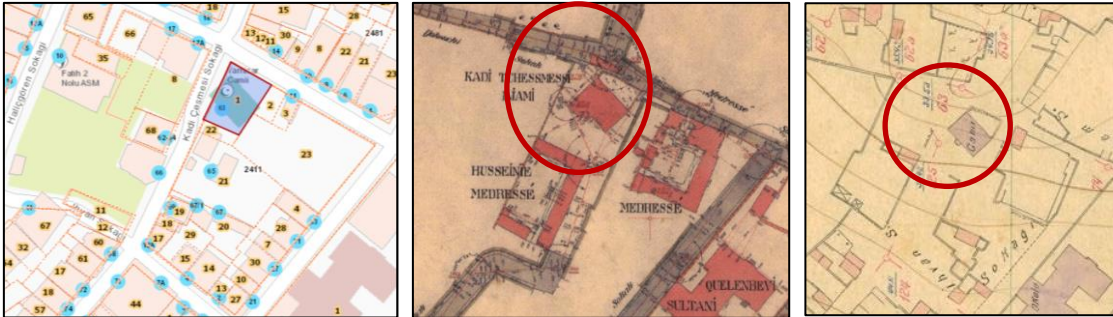

Fotoğraf 3. Mu'id Ahmed Efendi Medresesi Dershane (Kütükoğlu, 1977); 1937 Tarihli Hava Fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü).

3.4. Yarhisar Muslihiddin (Kadı Çeşmesi) Cami

Yarhisar Cami, Gelenbevi Lisesi'nin arka tarafında, Şebnem Sokak üzerinde yer almaktadır (Harita 15). Caminin bânisi Fatih döneminde (1451-1481) İstanbul kadısı olan, ulemeden Yarhisar'lı Muslihiddin Mustafa Efendi'dir (öl.1500). Ayverdi (1953, s. 23) caminin vakfiye kaydını 911 Şevval / Mart 1506 olarak beyan etmektedir. Ancak Dişören (1995, s. 439) caminin 1461'de mescid olarak inşa edildiğini ifade etmektedir. Yapı 1918'deki büyük Fatih yangınının ortasında kaldığından dolayı harap durumdayken, 1955-1958'de ihya edilmiştir (Ayverdi, 1973, s. 517, Dişören, 1995, s. 439). Cami 1981'de esaslı bir onarım daha görmüştür (Dişören, 1995, s. 439).

Edirne camileri tipolojisinde olan cami, kesme taştan inşa edilmiştir Tek kubbeli yapının son cemaat yeri ise iki kubbelidir. Revak kemerleri tuğla, üstleri kesme taşla yapılmıştır. Cami ile aynı ada üzerinde yer alan medreseler, 1937 hava fotoğrafında görülmektedir. Ancak zaman içerisinde yok olmuş ve yerine konutlar inşa edilmiştir. 1980'li yıllarda oluşan bu yapılaşma, 2016 yılında gözükmemektedir (Fotoğraf 4).

Harita 15. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Alman Mavileri ve Fatih Yangın Yeri Haritasında Yarhisar Camisi.

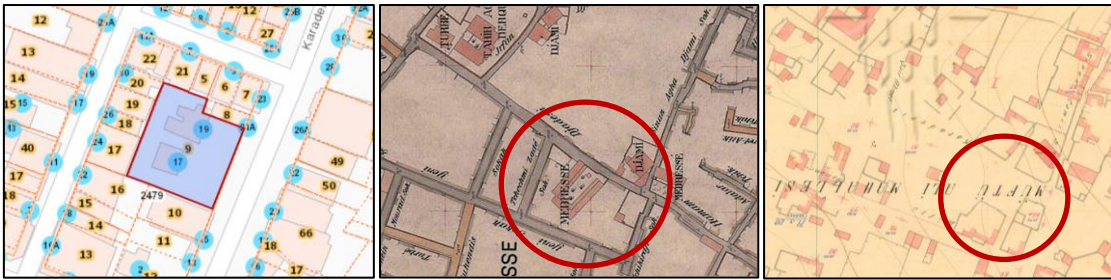

Fotoğraf 4. 1937, 1987 ve 2016 Hava Fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü).

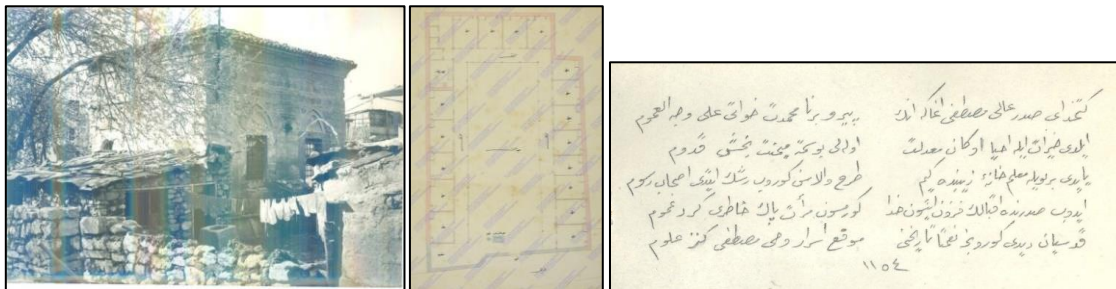
3.5. Çayırılı Medresesi ve Muallimhanesi (Kütüphanesi)

Çayırılı Kütüphanesi / Muallimhânesi hakkında bilgilerimiz son derece kısıtlıdır. Yapı hakkında değişik kütüphanelerde yürütülen çalışmada yapının adına bile rastlanılamamıştır. Konu hakkında en iyi verileri sunan ise tarihi haritalar ve 23.01.1967 tarihli “Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı’na sunulan dilekçedir. Dilekçenin ekinde yer alan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kitabenin Çayırılı kütüphanesine ait olduğu beyan edilmektedir. Kitabe tercüme edilmiş ve Çayırılı Kütüphanesine ait olduğu tasdik edilmiştir (Fotoğraf 5). Osmanlı Türkçesinde Latineze edilen kitabeye göre; yapı Sadr-ı ali kethüdası Mustafa Ağa tarafından genç ve yaşlı kadınların eğitimi için kurulmuş olan bir muallimhane / hoca evi dir. Dönemin şartları göz önüne alındığında muallimhane hem eğitim işlevi için kullanılan hem de oda içerisinde yer alan dolaplardaki kitapların kullanıma açılmasıyla kütüphane işlevi gören binalardır. Yapı için en dikkat çekici bilgi ise genç ve yaşlı kadınların eğitimi için kullanılması amacıyla yapılan bir nevi kızlar mektebi olmasıdır. Yapının bulunduğu sokağın devamında günümüzde mevcut olmayan Çayırılı Medresesi yer almaktaydı. I. Mahmud (1730-1754) hükümdarlık yıllarına denk gelen 1741/42 tarihi kızların eğitimine önem vermeye başlanan, matbaa faaliyetlerinin hız kazandığı reform hareketlerinin başladığı bir dönemdir. Bu bağlamda eser dönemi için öncü mimari yapılardan olup, dönemin eğitim hamlelerini yansıtan sosyal ve kültürel hayat için de ayrıca kıymetlidir.

Çayırılı Medresesi’nin ise 1859 Cibali yangınında yandığı arşiv belgelerinden ve “Fatih Yangın Yeri Haritasından” anlaşılmaktadır (Harita 17). Fatih civarında Müftühamamı yakınındaki Çayırılı Medresesi’nin yanmasından dolayı kullanılamaz halde bulunduğu, tamir edilmesi ve tamir edildiği tarihin medresenin kapısı üzerine hakkettirilmesi irade edilmiştir. Tamir edilen medresenin resmi açılışının ise Hazine-Hassa’dan tayin olunacak memur tarafından, müderris ve talebelere tebliği ve gazetelerde ilan olunması beyan edilmiştir (H.25.07.1304 / M.13 Nisan 1884). Arşiv kayıtlarında yapının tekrar inşası önerilse de Çayırılı Muallimhanesi günümüze ulaşmış ancak medresesi ihya edilmemiştir (Fotoğraf 7) (Plan 1).

Harita 16. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Alman Mavileri ve Fatih Yangın Yeri Haritasında Çayırılı Muallimhanesi ve Medresesi.

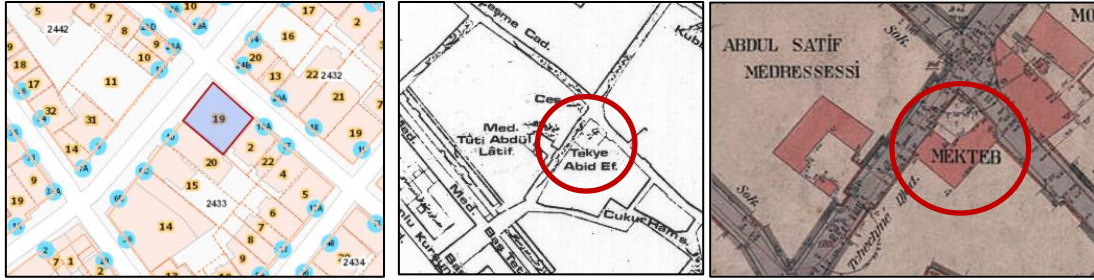
Fotoğraf 5. Çayırılı Muallimhanesi (Encümen Arşivi), Plan 1 Çayırılı Medresesi’nin planı H.30.12.1303 (EHT.) (Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yer Bilgisi:1322- Kurum:PLK.p.). Fotoğraf 6 Çayırılı Muallimhanesine Ait Kitabe Kaydı.

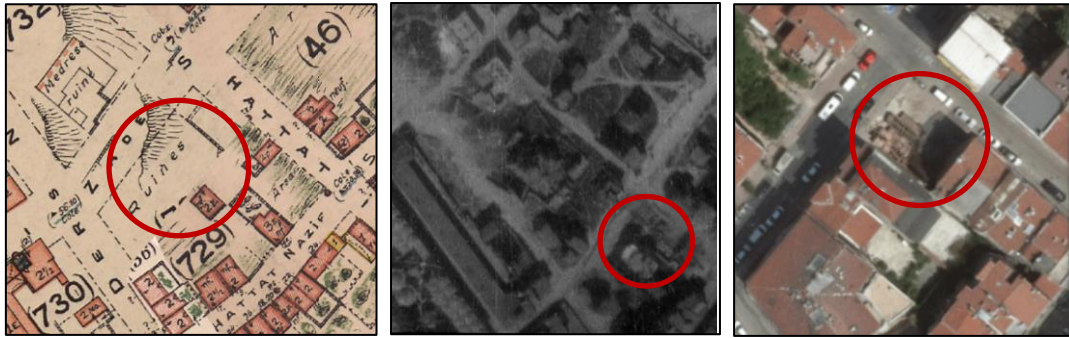
Fotoğraf 7. 1937 ve 2019 Hava Fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü)

3.6. Âbid Çelebi Tekkesi

Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber vakfiye tarihi 1494'ün sonlarını vermektedir. Bu bağlamda eser 15. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiştir. Yapının bânisi Mevlânâ Celâleddin Rûmi soyundan gelen Nakşibendî meşâyihinden Şeyh Abid Çelebi (vef. 1497/98)'dir (Tanman, 1994, s. 178). Kurucusunun hem Nakşibendî hem de Mevlevî hilafetî bulunması sebebiyle mescid tekke özelliği taşıyan yapı, her iki tarikatın da hizmetine verilmiştir. İstanbul'un en eski tekkelerinden biri olan bu yapı, Fatih Sultan Mehmet'in Mevlevîlere tahsis ettiği Kalenderhane Cami-Tekkesinden sonra şehrin ikinci mevlevihanesidir. Bazı kaynaklarda Fatih Mevlevîhânesi olarak da geçen yapı, 1918'deki büyük Fatih yangınında yanmış ve bir daha ihya edilmemiştir (Fotoğraf 8). Tanman (1993, s. 57-58) tekkenin şeyh ve ailesinin oturduğu bir harem dairesi ile dervişlere ait beş hücreden oluştuğunu ifade etmektedir. Yapı Ayverdi haritasında görülmektedir. Ancak Alman Mavileri haritasında tekkenin olması gereken konumunda bir mektep yer almaktadır. Dikkat çekici olan ise Ayverdi ve Alman Mavileri haritasında farklı isimlerle yapı kaydedilmiş olsa da planları aynıdır (Harita 19). Pervititch haritasında yapının parseli üzerine kalıntı notu düşülmüştür (Harita 20).

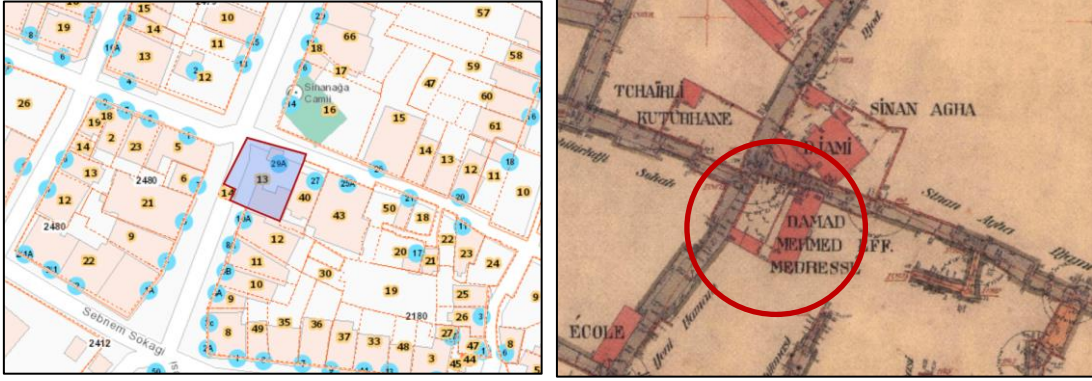
Harita 17. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Ayverdi Haritası ve Alman Mavileri Haritası'nda Âbid Çelebi Tekkesi.

Harita 18. Pervititch Haritası Fotoğraf 8 1942 Hava Fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü), 2023 Hava Fotoğrafı (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi) Âbid Çelebi Tekkesi arazisi.

3.7. Damad Mehmed Efendi Medresesi

Karadeniz Caddesi üzerinde Sinan Ağa Cami'nin karşısında 2180 ada 13 parselde yer aldığı tespit edilen Damad Mehmed Efendi Medresesi günümüze ulaşamamıştır (Harita 21). Bir set üzerinde inşa edildiği anlaşılan medresenin bânisi, Sultan III. Murad'ın (1574-1595) musahibelerinden Râziye kadına damad olduğu için Damad Mehmed Efendi olarak anılan müderris Mudurnulu Mehmed Efendi'dir (Kütükoğlu, 1977, s. 310). Bu bağlamda medrese 16. yüzyıl eseridir. Kütükoğlu'nun aktarımına göre 1948'de set üzerinde, bodrum üzerine yapılmış 5 odadan ibâettir. Temel ve duvarları âdî moloz taşındandır (Fotoğraf 6). Çatıları çökmüş, bir tanesi meskûndur. Sed üzerindeki 6 mezar taşının medresenin sağ köşesinde vaktiyle yıkılmış Sinan Câmî'inin metrûk kabristanına nakil ile yıkılmasına komisyonca karar verilmiştir (Kütükoğlu, 1977, s. 311). Bu bağlamda harap durumda olan medrese 1948'de yıkılmış olup, o dönemde mevcut olmayan Sinan Ağa Cami'nin haziresine mezar taşları nakledilmiştir.

Harita 19. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Alman Mavileri Haritası Damad Mehmed Efendi Medresesi.

Fotoğraf 9. 1937, 1950 ve 2016 Hava Fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü)

3.8. Sinan Ağa Cami

Fatih Cami'nin kuzey tarafında caminin adı ile anılan Sinan Cami Sokağı ile Karadeniz Caddesi'nin kesiştiği köşede 2181 ada 16 parsel üzerinde yer almaktadır. Fatih Cami'nin bina emini Sinan Ağa yapının banisi olup, yapı 15. yüzyıl eseridir. Eserin mimarı bilinmemektedir. 1918 yangınında yıkılmış, sadece set duvarları kalmıştır (Ayverdi, 1953, s. 22) (Harita 22). 1937 tarihli hava fotoğrafında yapının beden duvarlarının bir

kısmı ile minarenin mevcut olduğu görülmektedir. Caminin etrafındaki parsellerin ise boş durumda olduğu anlaşılmaktadır. 1950 hava fotoğrafında ise yapının kalan kısımları da yıkılmış olmakla beraber, temelinin mevcut olduğu belirlenmektedir (Fotoğraf 10). Ayrıca 1937 fotoğrafına kıyasla yapının parseli üzerinde konutların inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde mevcut olan Sinan Ağa Cami yıkılan yapının parseli üzerinde yeniden ihya edilmiştir.

Harita 20. Ada-Parsel Haritası (Fatih Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi), Alman Mavileri ve Alman Mavileri Haritası Osmanlıca Baskısında Sinan Ağa Camii.

Fotoğraf 10. 1937, 1950 ve 2016 Hava Fotoğrafları (Harita Genel Müdürlüğü)

4. Sonuç

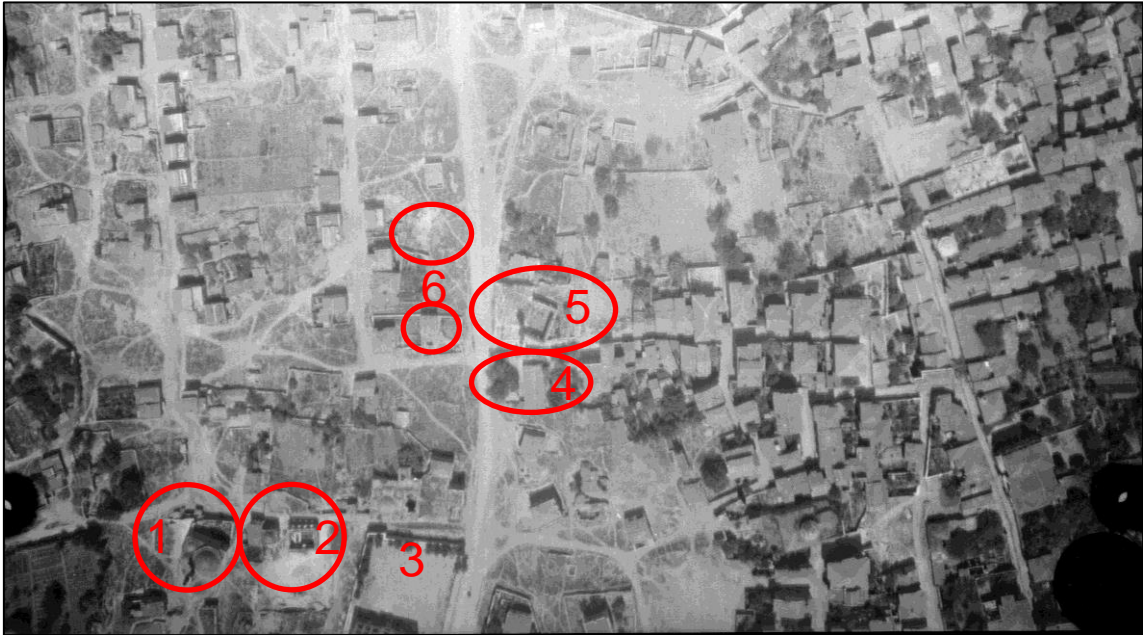
Havariyyun Kilisesi'nin inşa edilmesinden itibaren kadim İstanbul'un Fatih bölgesi, her zaman önemli ziyaretgâh noktalarından biri olmuştur. Fatih Sultan Mehmed Konstantinopolis'i fethetmesinden sonra, şehrin kurucusunun mezarının da yer aldığı Havariyyun Kilise bölgesinde kendi adını taşıyan Fatih Külliyesi'ni inşa ettirmiştir. Bu inşa faaliyeti, şehrin İslam kenti olduğunu simgelemesi bakımından dikkat çekicidir. Çağının entelektüel sultanlarından olan Fatih'in külliyesi için seçtiği bu konum, onun doğu ve batının hükümdarı olma iddiasını da güçlendirmektedir.

Fatih Külliyesi'nin inşasına müteakip Fatih yeni fethettiği bu şehri, İslam coğrafyasına dönüştürmek için saray erkânını vakıf eserleri yapmaya davet etmiştir. Bu davet hızla karşılık bulmuş ve Fatih Külliyesi etrafında yapılaşma başlamıştır. Fatih Külliyesi'nin Karadeniz Medreselerinden başlayarak Haliç'e doğru uzanan ve araştırma konumuz olan Karadeniz Caddesi de 15. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamıştır. Yarhisar Muslihiddin Cami 1461, Âbid Çelebi Tekkesi 1494, Sinan Ağa Cami 15. yy., Damad Mehmed Efendi Medresesi 16.yy. sonu, Firuz Efendi Medresesi 1647, Tuti Abdülatif

Medresesi 1670, Çayırılı Medresesi ve Mualimhanesi 1761, Gelenbevi Sultani Mektebi 1910 yılında inşa edilmiştir. Bu bağlamda Karadeniz Caddesi 15. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar artarda hizmete giren dini ve eğitim yapılarıyla İstanbul'un kültür merkezlerinden biri durumuna gelmiştir.

İstanbul'un kent planlamasına etki eden unsurlardan olan yangınların, Karadeniz Caddesi'ndeki kültür varlıklarına zarar verdiği görülmektedir. 1856 Fatih yangını, 1908 Çırçır yangını ve 1918 Fatih yangını bölgede yer alan kültür varlıklarına büyük oranda zarar vermiştir. Bölgenin değişimi yangın öncesi ve sonrası yapılan haritalarda tespit edilebilmektedir. Bu noktada caddenin yangınlar ile şekillenen tarihi topografyaya sahip olduğu söylenebilmektedir. Bilhassa 1922 senesinde çizilen Yeni İstanbul Planı'nda 1918 Fatih yangınında yok olan bölgelerin boşluk olarak gösterilmesi açısından dikkat çekici bir örnektir.

İstanbul'un kent tarihi açısından önemli veri kaynaklarından biri olan hava fotoğrafları da Karadeniz Caddesi'nin yıllar içerisinde değişimini belgelemektedir. Bölge kapsamında ulaşılabilen en eski hava fotoğrafı 1937 tarihli (Fotoğraf 11). Ancak bu fotoğrafta Gelenbevi Okulu'ndan sonraki bölümler objektife girebilmiştir. Buna rağmen 1918'de yanan kültür varlıklarının temel kalıntılarını ya da geriye kalan mimari öğelerini belgelemesi açısından kıymetli bir veridir. 1942 tarihli hava fotoğrafı ise araştırma konusu caddenin genelini belgeleyebilme özelliğine sahiptir. 1950'li yıllarda caddenin iki yanındaki boş alanların parselizasyonunun yapıldığı ve yoğun bir yapılaşmanın başladığı yine hava fotoğraflarından anlaşılmaktadır (Fotoğraf 12). 2016 hava fotoğrafında ise çalışma kapsamında tespit edilen ve 1918 yangınında yanan sekiz adet kültür varlığından Yarhisar Cami, Gelenbevi Okulu ve Sinan Ağa Cami'nin ihya edildiği anlaşılmaktadır. Çalışmada konu edinilen Tuti Abdülatif Medresesi, Firuz Efendi Medresesi, Çayırılı Medresesi ve Mualimhanesi, Âbid Çelebi Tekkesi ve Damad Mehmed Efendi Medresesinin parselleri yoğun betonarme apartmanlardan oluşan mahalle dokusunda boş arsa olarak durmaktadır. Bu eserlerin ihya edilerek toplumsal hayattaki yerini alması, İstanbul kent kimliği ve tarihi hafızası kapsamında önem taşımaktadır.

Fotoğraf 11. 1937 Tarihli Hava Fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü); 1 Yarhisar Muslihiddin Cami, 2 Firuz Efendi Medresesi, 3 Gelenbevi Sultani Mektebi, 4 Damad Mehmed Efendi Medresesi, 5 Sinan Ağa Cami, 6 Çayırılı Medresesi ve Mualimhanesi.

Fotoğraf 12. 1950 ve 2016 Tarihli Hava Fotoğrafı (Harita Genel Müdürlüğü); 1 Tuti Abdüllatif Medresesi, 2 Gelenbevi Sultani Mektebi, 3 Firuz Efendi Medresesi, 4 Yarhisar Muslihiddin Cami, 5 Çayırılı Medresesi ve Mualimhanesi, 6 Âbid Çelebi Tekkesi, 7 Damad Mehmed Efendi Medresesi, 8 Sinan Ağa Cami.

Kaynaklar

Ahunbay, Z. (1994). *Mu'îd ahmed Efendi Medresesi*. İstanbul: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 4, 496-497.

Aktaş, N. (1986). *1206 (1792) Tahririne Göre İstanbul Medreseleri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, URL'si. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=6YKLgprEc_w3zzvMX1SYgA&no=87-hMV96zL0P486xniWMnA

Ayverdi, E. H. (1953). *Fatih Devri Mimarisi*. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Ankara: Doğu Matbaası.

Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) III*. İstanbul: Baha Matbaası.

Bolat, A. ve Kılıç, P. İ. (2017). 1844 Tarihli 187 Nolu Medrese Nüfus Defterine Göre İstanbul Medreseleri Nüfusu. *Studies Of The Ottoman Domain*, 7(12), 22-60. DOI Number: 10.19039/sotod.2017.63

Büyükseçgin, İ. (2021). İstanbul Tarihi Yarımada'da Osmanlı Dönemi Yerleşimi. *Art-Sanat Dergisi*, 15:61-92. URL'si. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuarts/issue/60231/875292>

Çobanoğlu, A. A. (2016). *İstanbul Bizans Kiliseleri 'ne 20. Yüzyılda Yapılan Müdahalelerin Görsel Kaynaklar Aracılığıyla Belirlenmesi Amaçlı Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, URL'si. <https://polen.itu.edu.tr/items/c01dd898-0f50-4ee9-a835-62aeed47c6d4>

Derman, M. U. (2020). *Mustafa İzzet Yesârîzâde*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C31, 307-309.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yer Bilgisi 66-2.

Dişören, E. N., (1994). *Yarhisar Mescidi*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C7/439-440.

Eyice, S. (1995). *Fatih Camii ve Külliyesi*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C12: 244-249.

Gündüz, M. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Uzanan Bir Eğitim Yapısı: Gelenbevi Anadolu Lisesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 48 (224): 213-239. URL'si. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/50252/648918>

Hürel, H. (2018). *Fatih'in Sokaklarında Tarihe Yolculuk*. İstanbul: Fatih Belediye Başkanlığı.

Kara, T. (2016). III. Ahmed Devrinde Sur İçi İstanbul: Yerleşim Alanları ve Diğer Alanların Dağılımı. *Studies Of The Ottoman Domain*, 6(11): 119-148. URL'si. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ohsc/issue/27166/285797>

Kiper, P. (2004), Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri, *Planlama Dergisi*, 4: 14-18. URL'si. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/31c83db8d2ff01b_ek.pdf

Köse, F. (2019). 1756 İstanbul Yangını. *Mevzu- Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (Eylül)/191-213. URL'si. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mevzu/issue/49072/608933>

Kuban, D. (1994). *Fatih*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C3/261-263.

Kuban, D. (1994a). *Mese*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C5/404-405.

Kütükoğlu, M. S. (1977). 1869'da Faal İstanbul Medreseleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 7-8, 277-392.

Lefebvre, H. (2014), *Mekânın Üretimi*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2. Baskı.

Özyurt, E. D. (2007). *19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyıl Başındaki Yangınlar Sonrası Galata'da Kentsel Dokunun Değişimi ve Korunmuşluk Durumunun İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. <https://polen.itu.edu.tr/bitstreams/e64950bc-e8e1-4475-825f-df42ed59fa85/download>

Özyurt, M. - Pilehvarian, N. K. (2018). Bir Hristiyan Başkenti Olarak Konstantinopolis'in Kent Kurgusu. *GRID Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergisi*, 1 (2): 139-176. DOI: 10.37246/grid.406374

Sakaoğlu, N. (1994). *Yangınlar*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C7/427-438.

Sakaoğlu, N. (1994a). *Gelenbevizadeler*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C3/390-391.

Tanman, B. (1993). *Âbid Çelebi Tekkesi*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C1/57-58.

Tanman, B. (1994). İstanbul Mevlevîhâneleri. *Osmanlı Araştırmaları XIV.C14/14*: 177-183. URL'si. dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10964/131123

Taşkın, F. (1994). *Cibali*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, C2/428-429.

Ulu, A. ve Karakoç, İ. (2004), Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi. *Planlama Dergisi*, 4(3): 59-66. URL'si. https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/c58e3a306451c9d_ek.pdf

Unan, F. (1999). İstanbul'un Fethi, Fatih Külliyesi ve İmparatorluk. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16: 83-91. URL'si <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/42278/506636>

Ülken, H. Z. (1953). Medeniyetimizin Değerler Sistemi. *Türk Düşüncesi Mecmuası*, 1(1):13.

Wheatley, P. (2001). *The Places Where Men Pray Together: Cities in Islamic Lands, Seventh Through Tenth Centuries*. Chicago: Chicago University of Chicago Press.

Yalçın, A. B. (1994). *Havariyun Kilisesi*. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları, C4/23-24.

Yaşar, A. (2020). 1766 Tarihli Bir Hamam Defterine Göre İstanbul Vakıf Hamamları. *Vakıflar Dergisi*, 53/67-99. DOI: 10.16971/vakiflar.706160

Yıldız, K. (2015). *Şehir Topografyasına Etkisi Bakımında Osmanlı Dönemi İstanbul Yangınları*. Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi içinde (C1; s.486-488). URL'si. <https://istanbultarihi.ist/24-sehir-topografyasina-etkisi-bakimindan-osmanli-donemi-istanbul-yanginlari>

Yurdakul, A., Koçak, Y., Akbıyık, S., Aksoy, M., Sekücü, D., Yılmaz, F., Demir, E. (2017). *Tarihî 100 Lise*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL-1 <https://kentrehberi.fatih.bel.tr/webgis/>

URL-2 http://digitool.is.cuni.cz/R/-?func=dbin-jump-full&object_id=1052193&silolibrary=GEN01